

РЕЛІГІЯ І ПОЛІТИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ: СПРОБА РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ

У статті досліджується процес особливостей політизації релігії і релігієзації політики в сучасній Україні, взаємовпливу релігії та політики, аналізуються можливості їхньої взаємодії.

Ключові слова: політика, релігія, політизація релігії, релігієзація політики, політичне православ'я.

Постановка проблеми. Релігія посідає значне місце в політичній культурі більшості країн і народів світу. Релігійна символіка присутня як складова частина символіки держав, політичних партій, громадських організацій. Релігійні свята є одночасно і державними практично у всіх країнах світу, а релігійні діячі входять до складу політичної еліти у багатьох державах.

Роль релігії у політичному розвитку світу все більше зростає. З'являються такі терміни, як "політизація релігії" і "релігієзація" політики, або клерикалізація політики. У першому і початку другого десятиліття ХХІ ст. стало зрозумілим, що "релігієзація" політики є фактором досить постійним, який охопив у тій чи іншій мірі значну кількість країн світу, у тому числі й Україну.

Взаємодія релігії і політики у сучасній Україні обумовлені низкою історичних і національних обставин. Протягом століть діяли фактори, спрямовані на посилення ролі релігії, релігійних організацій у суспільно-політичному житті: переплетення релігійних і державних начал, яке починається з хрещення Русі, пряме втручання держави у справи релігійних організацій, підкорення йому останніх (наприклад, у радянський період), слабке розгортання – на відміну від Заходу – процесу секуляризації тощо.

Специфічною є ситуація в сучасній Україні, про що свідчать останні події вітчизняної історії. Невдоволення суспільно-політичним ладом, соціально-економічною політикою більше двадцяти останніх років нуртували серед різних верств українського населення, що врешті решт завершилося збройним протистоянням частини українського населення і влади. Детонатором цих подій стала відмова президента і уряду від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. У цих умовах стало очевидним, що значна частина населення держави схильна довіряти лише окремим громадським інститутам, зокрема Церкві. Серед них у першу чергу релігійні об'єднання, які є традиційними для українського суспільства. При цьому слід зважати на багатонаціональність і багатоконфесійність української держави. Власне, ці фактори і спонукали автора до аналізу взаємовпливу релігії і політики, специфіку їх співвідношення у сучасній Україні та актуалізували проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основну увагу авторка приділяє дослідженням в осмисленні взаємодії релігії і політики науковцями незалежної України. Зокрема це праці І.Ф. Кураса, М.Ф. Рибачука, П.І. Фещенка та інших, які досліджували і досліджують політологію релігії.

Стан державно-церковних відносин, деякі аспекти політизації релігійного життя, правове забезпечення свободи совісті, набуття релігійними об'єднаннями прав юридичної особи активно розробляються у працях А. Арістової, М. Бабія, В. Бондаренка, В. Єленського, С. Здіорука, В. Климова, А. Колодного, Л. Филипович, О. Сагана, П. Сауха, П. Яроцького та інших. Разом із тим, сутність самого процесу політизації релігійного життя і релігієзації політики є маловивченою проблемою та робить її **актуальною**.

Постановка завдання. У статті робиться спроба релігієзнавчого аналізу особливостей політизації релігії і релігієзації політики в сучасній Україні; специфіки взаємовпливу релігії та політики; аналізуються можливості їхньої взаємодії.

Викладення основного матеріалу. Релігію неможливо вивчати як замкнену, ізольовану систему. Вона тісно взаємодіє і зв'язана з іншими сферами суспільного життя, посідає різне становлення на різних етапах розвитку людського суспільства. Хоча конституційний принцип світськості української держави передбачає відокремлення церковних справ від державних, релігії від політики, але в реальному житті його важко реалізувати у повні. Не дивлячись на різні призначення, цілі, сфери діяльності і впливу (релігія) сфера надприродного, духовного життя, особистих почуттів і переконань (і політика) специфічна сфера організації суспільного життя, владних відносин, управління соціальними верствами, суспільством і державою постійно взаємозв'язані. Взаємовідносини релігії і політики вимагають у кожний історичний період конкретного розгляду, покликано розкрити специфіку участі різних ланок релігійних організацій будь-якої конфесії в політиці й особливості використання релігії політичними діячами. Історизм у підході до питання впливу релігії на політику є необхідним, оскільки це призвело як до творчих, так і до руйнівних наслідків.

Всупереч принципу розмежування релігії і політики, який поділяє значна кількість віруючих, зафіксованому навіть у Євангелії ("віддайте кесарю кесарево, а Боже Богу" (Мф. 22:21), в Україні релігійні організації, по суті ніколи не усувались від участі у суспільно-політичному житті, ідеологічних і партійних протистояннях тощо.

Звертаємо увагу на те, що світські правові положення, які передбачають визнання незалежності і автономності один від одного релігії і політики, визнані і в сучасних документах українських релігійних організацій, наприклад, у визначенні Архієрейського Собору Російської православної церкви "Про взаємодії з державою і світським суспільством" (1997), у пастирській конституції про церкву у сучасному світі "Радість і надія", прийнятій II Ватиканським Собором, якою керується Католицька церква України та іншими.

Відмова від втягування у політику духовенства різних конфесій виявляється у небажаності членства священнослужителів у політичних партіях, рухах, блоках, у першу чергу тих, які ведуть передвиборчу боротьбу, недоцільності їх участі у виборах у представницькі органи як кандидатів у депутати. Разом із тим, на практиці подібні настанови здійснюються непослідовно, та й навряд чи можуть вони бути повністю здійсненими.

Справа в тому, що офіційне визнання владою і Церквою автономії політики і Церкви, навіть за наявності їх цілеспрямованих зусиль на деполітизацію релігійних організацій, на практиці не означає їх взаємної ізоляції. Це розуміють і державні структури, і релігійні діячі.

На вирішення проблеми впливає не лише об'єктивний стан віруючих, які є одночасно і громадянами держави та учасниками політичних рухів, партійних і профспілкових організацій, і членами релігійних організацій. Важливо враховувати також суть місії конфесійних організацій. Вважаючи своїм найважливішим завданням забезпечення духовного і морального здоров'я суспільства, соціального блага, вони не можуть бути байдужими до тих процесів, які відбуваються у суспільстві. Більш того, представники всіх існуючих в Україні скільки-небудь розвинутих релігійних систем, заявляючи про відмову втручатися у конкретні питання політики, економіки тощо, у той же час вважають своїм боргом висловлюватися з питань, які стосуються соціального і духовного буття людини. Подібні виступи особливо наполегливо звучать сьогодні, у кризовий для нашої країни час. За влучним висловом відомого науковця П. Яроцького в Україні "...зустрівся і зімкнувся не лише православний Схід і католицький Захід, а й Схід і Захід у масштабному, геополітичному вимірі" [7, с. 3].

Багатонаціональність і поліконфесійність України практично протягом усіх років незалежності характеризувалися досить таки толерантними стосунками між народами, які населяють державу і між конфесіями. Коли ж ми заводимо мову про одну із найбільших конфесій України, як і кількісному вираженні, так і за масштабами впливу – православному, то одразу постає деяка кількість проблем, вирішення яких вбачається не дуже і простим. Мова йде про кризу у сучасному Українському Православ'ї, яка значно поглибилася у роки незалежності з утворенням у червні 1992 р. нової церкви – Української православної церкви Київського патріархату на чолі з митрополитом Філаретом (Денисенком). Зауважимо, що

кризу Українського Православ'я слід розглядати із врахуванням політичної, економічної, релігійної й духовної ситуації в Україні.

З моменту виникнення нової Церкви її підтримувала переважна частина національно налаштованого населення. Деяка частина національно налаштованих громадян підтримувала і підтримує Українську автокефальну церкву на чолі з предстоятелем Мефодієм (Кудряковим). Найбільша ж в Україні Православна церква, предстоятелем якої з 1992 р. є митрополит Володимир (Сабодан), перебуває під юрисдикцією Московської патріархії на чолі з митрополитом Кірілом. Такий церковний поділ є не лише болісним для Українського Православ'я, але й, на нашу думку, замість очікуваної автокефалії і єдиної православної церкви, може призвести до релігійного розколу і етнічних конфліктів. Адже сферою впливу православних церков є регіони, які в політичному контексті ведуть не зовсім толерантний діалог; так переважна більшість вірних Української православної церкви Київського патріархату (далі УПЦ КП) проживає на Заході і Центрі України. Ці ж регіони є сферою впливу Української автокефальної православної церкви (далі УАПЦ) і Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ), яка за роки незалежності не лише легалізувала свою діяльність, але й розширила території впливу, приросла кількісно, динамічно розвивається. Схід і Південь країни надає перевагу Українській православній церкві Московського патріархату (далі – УПЦ МП). Так склалося історично й географічно, що Центр і Захід України тяжіли до Європейського Заходу, а Схід і Південь до Росії. Власне це був і є етнічний взаємовплив. І якщо вірні УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ з ентузіазмом і з вірою у майбутнє сприйняли можливість євроінтеграції України, то вірні УПЦ МП з великою пересторогою, а деяка кількість населення взагалі із запереченням поставилася до євроінтеграційних прагнень [4].

Слід наголосити, що немає єдності стосовно майбутнього Українського Православ'я і майбутнього держави у середовищі вищого духовенства УПЦ МП. Зокрема, намісник Києво-Печерської лаври митрополит Вишгородський і Чорнобильський Павло, митрополити Одеський Агафангел і Донецький Іларіон займають відверто проросійську позицію і поводять себе не як духовні пастирі, а як недалекі політики, які не розуміють, або ж не хочуть розуміти, що їхні дії разом із геополітичними факторами можуть призвести до розколу держави і втрати незалежності. У цьому сенсі, очевидно, слід сказати, що для діяльності Православної церкви у самій Росії, президент В. Путін окреслив поле, за межі якого вона ніколи не переступить.

Разом із тим, слід відмітити, що у середовищі вищого духовенства УПЦ МП є сили, які хотіли би бачити церкву дійсно автокефальною і незалежною від Москви. У першу чергу до них належать митрополит Олександр (Драбинко) і голова Синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ МП протоієрей Георгій Коваленко, які постійно піддаються нападкам з боку проросійсько налаштованих засобів масової інформації [1]. І хоча митрополит Володимир (Сабодан) поставив свій підпис під євроінтеграційним зверненням, а представник УПЦ (МП) був у складі делегації Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій на чолі з патріархами УПЦ КП і УГКЦ Філаретом і Святославом у Брюсселі, засоби масової інформації УПЦ МП ці факти практично не розголошували.

Відтак, позиція православних пастирів екстраполюється на мирян, які хочуть вбачати в них моральних авторитетів, але на жаль, міжцерковний конфлікт дедалі більше політизується.

Втім, потенційні можливості для об'єднання Українського Православ'я існують. Про це засвідчили події небаченого політичного протистояння в Україні у кінці 2013 – на початку 2014 рр. Була проведена низка круглих столів стосовно виходу із ситуації, що склалася у державі, у яких брали участь представники всіх релігійних конфесій і спільнот, у тому числі й православні. Предстоятелі православних церков неодноразово зверталися до учасників протистояння, до всіх громадян України із закликами до діалогу і до мирного вирішення конфлікту [8].

Відтак, конфлікт в Українському Православ'ї викликаний не догматично богословським розколом, а різним баченням церков себе у сучасному світі, свого місця у Вселенському

Православ'ї. Саме ці чинники спонукають українські православні церкви до намагання впливати на політику держави і на соціально-політичну обстановку в цілому.

Звертаємо увагу на те, що релігія як універсальний феномен, який в умовах традиційно релігійного українського суспільства досить часто використовується політиками для завоювання симпатій народу.

Деякі політичні діячі, державні чиновники звертаються до релігії в демонстративно показних цілях, коли вони не є вірними, стоять у храмах перед телеоб'єктами із свічкою в руках, тим самим добиваючись зміцнення легітимності своєї влади. Престиж віруючої людини сучасним українським можновладцям потрібен для досягнення власних утилітарних і прагматичних цілей. Власне, таку показну релігійність можна порівняти з палким бажанням стати членом комуністичної партії за радянських часів, що відкривало можливість подальшого кар'єрного росту.

До самої віри як потреби в добрі, високій моральності не мають відношення і поширена практика запрошення духовенства для освячення виробничих і адміністративних будівель, машин, військових частин тощо. Явища такого порядку дають підстави гадати, що релігійні організації згодом можуть перетворитися в соціально-політичний придаток.

Явища про які ведеться мова виникають не самі по собі. Вже традиційним стає для України те, що кожен президент, члени кабінету міністрів, депутати різних рівнів надають перевагу тій чи іншій церкві. Так, за часів президентства В. Ющенко явна перевага надавалась УПЦ КП, УАПЦ, УКГЦ. У экс-президента було палке бажання указом створити помісну українську церкву. Таке бажання диктувалось нерозумінням того, що автокефалія виборюється роками, а той десятиліттями; нерозумінням того, що Україна є поліетнічною і поліконфесійною країною і надання переваги вищими особами держави одній церкві або ж конфесії може призвести до серйозних соціально-політичних протиріч [6, с.54].

В. Янукович і його команда цілком відверто підтримували УПЦ МП, що викликало серйозне невдоволення значної частини українців (до речі, як віруючих, так і не віруючих). Власне, Російська православна церква завжди тісно пов'язувала себе з державою, що є дуже відчутним в останні роки не лише в Росії, а й в діяльності частини вищого духовенства УПЦ МП. Саме ця частина духовенства була настільки тісно зв'язана із світською владою, що іноді намагалася ідентифікувати себе з нею.

Відтак, в силу того, що релігія визначає увагу до таких глобальних проблем, як підтримка миру, боротьбу з голодом та іншими, вона виступає в ролі деякого центру, навколо якого збираються всі, хто зацікавлений у вирішенні цих проблем. Політики досить часто використовують авторитет релігії для підтримки власного престижу. Втім, використання релігії і церкви для легімізації своєї влади призводить до надмірної політизації [5; 9].

Зауважимо, що у статті ми приділяємо основну увагу впливу релігії на політику на прикладі Українського Православ'я, оскільки воно сьогодні хоч і не сприймається як ідея державного масштабу, але не враховувати його потужний вплив на населення України просто неможливо.

У сучасному українському конфесійному просторі відбуваються складні процеси, які пов'язані з визначенням чіткої позиції стосовно суспільного життя, суспільно-політичних реалій держави. Духовенство практично всіх українських конфесій вважає, що Церква повинна служити суспільству, а тому вони не можуть брати участь у політичній боротьбі. Насправді, через соціальну боротьбу (у протестантів), через прозелітизм римо- і греко-католиків, реінтеграцію ісламу у православне середовище виявляється їх прагнення до політичної боротьби.

Міжконфесійні відносини в Україні розвиваються досить складно і протирічиво. Значною мірою протистояння між конфесіями, між церквами посилюються соціально-політичною і економічною ситуацією в країні, а також невирішеними проблемами у життєдіяльності церков, їх боротьбою за сфери впливу, поєднання релігійно-церковного фактору з етнічним і політичним. І цілком зрозумілим є те, що першочерговим у цих відносинах є ставлення до української державності і розуміння її національного характеру.

Вплив релігії на політику постійно відчувається перш за все у тому, що релігія як світоглядна система, що включає обов'язкові суспільно-моральні настанови, впливає на життєві прагнення, соціальну поведінку, політичні дії своїх послідовників.

Одним із елементів релігійного комплексу, який суттєво впливає на політику, особливе місце посідають конфесійні організації і діяльність самого духовенства. Найбільш яскраво це виявляється під час виборчих компаній, коли церкви зацікавлені у тому, щоб мати своїх представників у державних органах влади, що дає можливість впливати на вирішення конкретних ситуацій на користь своєї релігійної організації. З цією ж метою підтримуються через активну релігійну діяльність і представники діючої влади.

На початку XXI ст. у Російській Федерації спостерігається бурхлива діяльність так званого політичного православ'я, яке зародилось у фундаменталістському середовищі Російської православної церкви. Головною тезою політичного православ'я є те, що православний християнин через активну політичну діяльність повинен захищати інтереси Православної церкви [3]. Політичне православ'я стоїть на захисті російського православного націоналізму. В Україні він поширений і досить активно діє на Півдні, Сході і на Південному Сході, тобто там де проживає значна кількість російськомовного населення і де потужний вплив УПЦ МП.

Висновки. Аналіз взаємозв'язку, взаємовпливу релігії і політики у суспільно-політичному житті сучасної України дозволяє говорити про те, що в Україні, як світській державі не існує офіційної державної релігії, ні одному віровченню не надають переваги, жодне не визнають обов'язковим. Релігія, її канони, релігійні утворення не мають права впливати на державний лад, систему органів і освіти. Світська держава є нейтральною до релігії; не обирає жодних світоглядних систем як офіційну ідеологію; надає громадянам змогу здійснювати світоглядний або віросповідний вибір. Всі ці положення юридично закріплені у відповідному законодавстві України.

У сучасному українському суспільстві відбувається політизація релігії і релігізація політики, що тягне за собою порушення діючого законодавства про релігію і Церкву; спостерігається перенесення політичної і релігійної конфронтації на етнонаціональний ґрунт; здійснюється політизація конфесійних відносин, що активізує процес регіоналізації держави, загрожуючи її унітарності; посилюється зв'язок політики і релігії.

Особливістю сучасного українського суспільства є слабкий розвиток – на відміну від Заходу – процесу секуляризації. Якщо у Західній Європі і США рівень релігійності суттєво знижується, то в Україні кількість віруючих зростає. Це пояснюється низкою причин: розпад економічної й ідеологічної систем наприкінці 80-х-на початку 90-х рр. XX ст., легалізація церковної діяльності, що призвела до релігійного відродження у кінці XX – на початку XXI ст. Суспільно-політичні й соціально-економічні проблеми, криза і соціальна апатія викликала у середовищі українських громадян абсолютну зневіру до владних структур. Більша ж частина українців довіряє лише Церкві, чим користаються недобросовісні політики і духовенство.

Пошук українськими релігійними організаціями, релігійними конфесіями свого місця у суспільно-політичних процесах є досить важким. В умовах створення громадянського суспільства, за адекватної позиції держави, політичної влади, вони можуть і повинні перенести свою участь у суспільно-політичному процесі із площини орієнтації на окремі політичні сили у площину створення і реалізації соціальних програм, які б сприяли забезпеченню громадянського миру, моральному оздоровленню суспільства.

Література

1. «2000». Тижневик. – № 48. – 29.XII-5 – XII.013.
2. 1020-летие Крещения Руси: православие подадут в суд на Ющенко // Русский Дом. – 2008. – 27 июля. – С. 8.
3. Митрофанова А. В. Политизация православного мира // А. В. Митрофанова. – Москва: Наука, 2004. – 293 с.
4. Смітюх Г.Є Сучасна країна сакральна: минуле, сьогодення, майбутнє // Г.Є.Смітюх, В.В.Стрілецький. – К.: Знання України, 2006. – 36 с.

5. Чорноморець Ю. Криза міжправославного діалогу в Україні пов'язана з внутрішньоцерковними проблемами / Ю.Чорноморець // 18 січня 2013 http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/50949/
6. Шевченко В. Приречені на примирення / В.Шевченко // Сучасність. – 2008. – №12. – С. 54.
7. Яроцький П. Л. Релігійний фактор у сучасній Україні / П.Л.Яроцький // Людина і світ. – 2004. – №4. – С.2-8.
8. <http://www.religion.in.ua/main/analitica/8960>
9. <http://www.irs.in.ua/index.php>

Ludmila Shugaeva

**Religion and politics in contemporary Ukrainian realities:
attempt to analyze religion**

This paper examines the characteristics of the politicization of religion and politics in modern relihiyezatsiyi Ukraine, interference of religion and politics, examines the possibility of their interaction.

Keywords: politics, religion and the politicization of religion relihiyezatsiya politics, political orthodoxy.

Людмила Шугаева

**Религия и политика в условиях современных украинских реалий:
попытка религиоведческого анализа**

В статье исследуется процесс особенностей политизации религии и религиезации политики в современной Украине, взаимовлияния религии и политики, анализируются возможности их взаимодействия.

Ключевые слова: политика, религия, политизация религии, религиезация политики, политическое православие.

Надійшла до редакції 11.02.2014 р.